

Anna Bendrat

Retoryka a literatura – spór o czasoprzestrzeń

Res Rhetorica nr 1, 92-94

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ANNA BENDRAT

ZAKŁAD STUDIÓW AMERYKANISTYCZNYCH
INSTYTUT ANGLISTYKI UMCS
ANNA.BENDRAT@POCZTA.UMCS.LUBLIN.PL

Retoryka a literatura – spór o czasoprzestrzeń

License

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 3.0 Poland. The content of the license is available at <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/>

Retoryka a literatura – spór o czasoprzestrzeń

Krytyka retoryczna to popularna metoda analizy zjawisk współczesnej kultury w kręgu badaczy zajmujących się w Stanach Zjednoczonych komunikacją językowo-medialną. Rodowód krytyki retorycznej sięga klasycznej teorii neoarystotelesowskiej Herberta A. Wichelnsa, która stanowiła podstawowy paradygmat badań retorycznych do lat 60. XX wieku i nadawała pierwszoplanową rolę osobie mówcy (*speaker-centered approach*). Dlaczego wkład Wichelnsa w rozwój krytyki retorycznej okazał się tak ważny? Oto krótkie wyjaśnienie.

U podstaw opisanej w poprzednim numerze *Res Rhetorica* decyzji o wyodrębnieniu komunikacji językowej jako samodzielnej dyscypliny naukowej o charakterze filologicznym leżało przekonanie o konieczności zmiany sposobu pojmowania i interpretowania retoryki w obrębie nauk humanistycznych na amerykańskich uniwersytetach. Retorycy starali wyróżnić się spośród innych pokrewnych dziedzin, w tym literaturoznawstwa, poprzez wyodrębnienie treści oraz formy badań nad tekstem. Formułując zakres teorii, korzystali z dorobku psycholingwistyki, antropologii, filozofii oraz innych dyscyplin zajmujących się analizą aktu komunikacji. W sferze praktycznej opisywali sposoby skutecznego posługiwania się mową. Wychodząc z założenia, iż retoryka to jeden ze sposobów osvajania dyskursu, przewidzieli w badaniach miejsce zarówno dla rozważań nad treścią, jak i formą retorycznych aktów komunikacji słownej. Należy podkreślić, iż w tym okresie krytyka retoryczna rozwijała się równolegle do krytyki literackiej. Fakt ten oznacza, iż w obu przypadkach wskazać można na istnienie analogicznego aparatu badawczego, aczkolwiek podstawowa różnica w jego zastosowaniu na polu retoryki i literatury tkwi w specyfice tekstów, które podlegały analizie krytyczno-literackiej lub krytyczno-retorycznej.

Precyzyjnie wyznaczony cel badawczy wymagał określenia metody, która ugruntowałaby odrębność nowopowstałej dyscypliny. Metodę tę określono mianem *krytyki retorycznej*. I tu właśnie powrócić należy do wspomnianego na początku Herberta Wichelnsa. To jego esej z 1925 roku pt. *The Literary Criticism of Oratory* stał się fundamentem nadającym metodzie ramy teoretyczne. Autor przeprowadził w nim wnikliwą analizę piśmiennictwa poświęconego znamienitym

mówcom XVIII i XIX-wiecznej Anglii i Ameryki, w tym brytyjskiego męża stanu Edmunda Burke'a oraz amerykańskiego prezydenta Abrahama Lincolna.

Dokonując klasyfikacji technik używanych przez autorów recenzujących osobę i warsztat mówcy, Wichelns ukształtował metodologię krytyki retorycznej obowiązującą przez kolejne 30 lat. Prezentowany przez niego tradycyjny model retoryki nawiązywał do myśli Arystotelesa, stąd też krytykę Wichelnsa nazwano krytyką neoarystotelesowską (*neo-Aristotelian criticism*). Istotnym wkładem autora było rozpowszechnienie antycznej tezy na temat różnicy pomiędzy literaturą a retoryką. Brak sprecyzowania zakresu rozbieżności tych pojęć stanowił bowiem istotną przeszkodę do klarownego oddzielenia komunikacji językowej (retoryki) od pokrewnych jej nauk humanistycznych. Podstawowe pytanie brzmiało: czym różni się krytyka literacka od krytyki retorycznej? Zdaniem Wichelnsa, różnica tkwi w relacji tekstu wobec czasoprzestrzeni. Podczas gdy przedmiotem literatury są wartości stałe i ponadczasowe, retoryka kształtuje się w konkretnej sytuacji i określonej przestrzeni czasowej. Tym samym tekst retoryczny (np. oracja), w przeciwieństwie do dzieła literackiego skierowanego do odbiorcy uniwersalnego, przeznaczony jest dla określonej grupy docelowej, w celu przekonania jej do racji prezentowanych przez mówcę.

W ten sposób, publikując swój esej, Wichelns zabrał głos w trwającej od wieków dyskusji na temat relacji retoryki do literatury. Jako jeden z przykładów rozważań na ten temat można zacytować dzieło Immanuela Kanta pt. *Krytyka władzy sądzenia*, w którym filozof dokonuje porównania pomiędzy retoryką a poezją. Pisze o tym Anthony Cascardi:

Odnosząc się do sztuk mowy (die redenden Künste), Kant szkicuje kontrast pomiędzy retoryką (Beredsamkeit) i poezją (Dichtkunst), który jest co najmniej krzywdzący dla retoryki, a jednocześnie faworyzuje poezję: »Retoryka jest sztuką uprawiania pewnej czynności intelektu jako wolnej gry wyobraźni; poezja [natomiast jest sztuką] przeprowadzania pewnej wolnej gry wyobraźni jako czynności intelektu«. (...) [W]edle opinii Kanta retoryka i poezja są nie tylko przeciwstawne, ale też sprzeczne w zamierzeniach i środkach. (...) Być może najbardziej dla retoryki szkodliwe jest przeświadczenie Kanta, jakoby rozprawa mówcy niosła ze sobą mniej niż obiecywała; jest wolna (gdzie wolność jest idealna), jednak złudnie, gdyż w niej wolność wyobraźni, jej »wolna gra«, nigdy nie prowadzi do prawdziwego zrozumienia. To sztuka oszustwa.

Na tak deprecjonującą interpretację Wichelns nie chciał się zgodzić. Jego głos w obronie sztuki oratorskiej na łamach eseju *The Literary Criticism of Oratory* wybrzmi w kolejnym wydaniu *Res Rhetorica*.

Bibliografia

Cascardi, Anthony J. *Judgment: Arts of Persuasion and Judgment: Rhetoric and Aesthetics*, w: *A Companion to Rhetoric and Rhetorical Criticism*, red. Wendy Olmsted i Walter Jost, Malden 2006, s. 294-308.

Kant, Immanuel. *Krytyka władzy sądzenia*. Warszawa 2004.

Wichelns, Herbert A. *The Literary Criticism of Oratory*, w: *Readings in Rhetorical Criticism*, red. Carl R. Burgchardt, State College 1995, s. 3-29. Oryginalne wydanie eseju zamieszczono w pracy zbiorowej pod redakcją Alexandra Magnusa Drummonda pt. *Studies in Rhetoric and Public Speaking in Honor of James Albert Winans*, Nowy Jork 1925. Przedruk eseju pojawia się w wielu współczesnych amerykańskich antologiach z dziedziny krytyczno-retorycznej, stanowiąc niezbędne wprowadzenie do teorii przedmiotu.